

УДК 378(477.43)“1918/1934”

О.М.Завальнюк, А.М.Трембіцький

Доля кам'янецьких вишів у 1920–1930-х рр. (за спогадами Павла Покутського)

В статті на підставі маловідомих спогадів колишнього студента Павла Покутського, опублікованих ним у 1966 р. в Мюнхені (Німеччина), висвітлюється питання про діяльність кам'янецьких вишів у 1920–1930-х рр.

Ключові слова: спогади, студент, державний український університет, сільськогосподарський інститут, Павло Покутський, Кам'янець-Подільський, Мюнхен, 1918–1934 рр.

В сучасній українській історіографії історія творення, діяльності та розгрому Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту в 1920–1934 рр. достатньо розкрита таким знаними науковцями, як М.Алешенко, М.Бахмат, О.Каденюк, В.Нестеренко [1-5], О.Завальнюк, О.Комарніцький [6] та інші. Проте з невідомих причин вітчизняні дослідники не згадують цінні, але маловідомі опубліковані спогади, знаного громадського діяча української діаспори, колишнього студента сільськогосподарського інституту Павла Покутського “Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут” (Мюнхен, 1966) [7].

Ці спогади, як пише П.Покутський, є відгуком на статтю колишнього завідувача робітничо-селянського університету ім. Т.Шевченка в Білій Церкві [8], професора і завідувача кафедрами Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту, Луганського кооперативного інституту, Житомирського інституту технічних культур, птахопромислового інституту у Воронежі, Новочеркаського сільськогосподарського інституту, Ростовського і Київського університетів, ректора Київського політехнічного інституту, директора Наукового інституту економіки, статистики і географії при Українській академії наук в Києві, професора сільськогосподарських наук і статистики Української вищої економічної школи в Мюнхені, директора Університету Українознавства при НТШ в Нью-Йорку (*змінив на цій посаді Володимира Січинського – Авт.*) [9], професора Українського інституту Америки в Нью-Йорку [10], члена УВАН, Товариства Подолян при УВАН, НТШ і голови Економічної Комісії НТШ у США, президента Всеукраїнської Національної Ради в Києві, редактора науково-популярного журналу “Український Господарник” [9; 11; 12], автора 112 праць з економіки, політики, сільськогосподарської статистики, топографії та ін. [10], Миколи Величківського “Знищення сільськогосподарських науковців у Кам'янці-Подільському” (Чикаго, 1962) [7, с. 89] (*копії сорока його праць зберігаються в родинному архіві А.М.Трембіцького*). Ця стаття М.Величківського [13] була опублікована в 173 томі “Записок НТШ” “На пошану українських учених знищених Москвою” за редакцією професора Марії Овчаренко [14; 15]. У ній автор розкриває історію варварського розгрому московсько-

більшовицьким режимом в 20–30-их рр. ХХ ст. української науки, а саме знищення викладацько-професорського складу Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту [13, с. 347].

Колишній студент П.Покутський в своїх спогадах зазначає, що “перебував у Кам'янці з осені 1918 р. до кінця 1925 р.” [7, с. 89] і краще ознайомлений з життям сільськогосподарського факультету – пізніше Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту в 1921–1934 рр., тому історію творення і діяльності державного українського університету в 1918–1921 рр. та “інституту народної освіти я заторкуватиму тільки побіжно, щоб доповнити картину, і то зупинятимуся в цьому випадку на 1918–1922 рр.” [7, с. 91-92].

П.Покутський згадує, що восени 1918 р. приїхав до Кам'янця-Подільського, щоб “продовжувати освіту в середній школі”. В цей час у місті йшла підготовка до відкриття українського державного університету, про що на сторінках місцевої преси майже щоденно подавалися нові відомості про хід підготовчих робіт. Все це було “виконано передусім завдяки здібностям першого ректора університету проф. І.Огієнка (пізніше митрополит Іларіон) і напруженим зусиллям органів української влади”. При цьому “місто та губерньська влада робили все можливе, щоб організувати потрібну базу для високої школи. Місто подарувало великі земельні площі, де мали будуватися університетські будинки, і віддало для користування університетові свої будинки: середньої технічної школи, гімназії Славутинського, будинки на Лагерній вулиці та інші. Завдяки зусиллям центральної української влади в Києві спроваджувалося потрібне лабораторне устаткування (переважно з Німеччини та Австрії), засновувалися бібліотеки з багатим книжковим фондом, зорганізувалася університетська друкарня” [7, с. 89-90].

Поруч з цим проводилась велика робота щодо комплектування професорських кадрів, адже “притягти видатних науковців до Кам'янця не було легкою справою, бо в місті до того часу не було відповідної бази для успішної наукової праці”. Проте університетові пощастило, “відгукнулися і прийняли запрошення кращі наукові сили, деякі навіть з-поза меж України”. Серед них такі відомі професори, як: Михайло Хведорів – з Катеринославського гірничого інституту, який викладав вищу математику та механіку і був проректором університету; Павло Бучинський – відомий зоолог з Одеського університету, який очолював природничий відділ фізико-математичного факультету; Микола Герашенко – фізіолог із Саратовського університету, перший декан сільськогосподарського факультету; Олексій Полонський – професор хімії; Андрій Малиновський – професор фізики; Микола Вікул – професор хімії та інші. “Особливо задовільно були обсажені кафедри історико-філологічного, богословського й юридичного факультетів”, де читали такі видатні професори, як: історики – Пилип Клименко та Павло Клепатський, літературознавці – Михайло Драй-Хмара, Степан Гаєвський (пізніше архієпископ Сильвестр) та Леонід Білецький (згодом президент УВАН у Канаді), мовознавці – Іван Огієнко та Олена Курило. “Взяті разом вони відразу високо піднесли науковий

рівень” Кам’янець-Подільського державного українського університету, адже навколо цього “наукового “кістяка” гуртувалися наукові кадри – приват-доценти, асистенти та інші наукові співробітники” [7, с. 90].

Учні середніх шкіл, майбутні кандидати на студентів університету, з великим хвилюванням чекали на офіційне відкриття університету тим більше, що “на цю урочистість мав приїхати гетьман Павло Скоропадський. Уже ранком того дня почали формуватися колони середньошкільників та різних організацій, які потім вирушили вітати свою “альма матер”. Море прапорів, безліч транспарантів з написами “Щиро вітаємо гостей” і тисячні маси людей” [7, с. 90]. Проте гетьман не прибув на свято, але приїхав заступник міністра освіти Петро Холодний, який в “оточенні визначних представників науки та урядових кіл прийняв дефіладу маніфестантів”, “виголосив бадьору вітальну промову і з окремими закличками звертався до кожної колони демонстрантів”. Участь в урочистому відкритті взяли представники вищих навчальних закладів з багатьох регіонів України, навіть з Буковини і Галичини, що тоді перебували в складі Австро-Угорщини. Всі вони “палко вітали заснування першого українського державного університету” [7, с. 91].

Зважаючи на те, що не всі бажаючі вступити в університет мали атестат зрілості середньої школи, для них були відкриті підготовчі “матуральні курси, на яких професори приготувляли кандидатів на студентів університету” [7, с. 91].

Але нормальне життя університету тривало не довго, вже в березні 1919 р. Кам’янець-Подільський зайняли більшовики [7, с. 91]. Проте з їх приходом “політичне становище кардинально не змінилося, в університеті все ніби залишилося “постарому”: у школі далі панував український дух, а студентство та професура, пов’язані традицією перших років існування університету, стали, так би мовити, “внутрішніми емігрантами”, хоч відкрито ніхто цього не виявляв; але всі розуміли один одного” [7, с. 93]. В червні місто знову опинилося в українських руках і стало “тимчасовою столицею” УНР та ЗОУНР. Чимало вояків УГА та західноукраїнської молоді вступило в університет, а разом із ними в університет прийшли нові професори: Т.Геринович – професор економічної географії, Н.Г.Аморак – професор ботаніки та інші [7, с. 91]. Але при відступі більшовики вивезли більшість лабораторного устаткування та університетську друкарню [7, с. 95]. Через листопадову катастрофу 1919 р. Кам’янець-Подільський “опинився у “сфері впливів” Польської Республіки” і тому “важко було налагодити нормальне академічне життя” [7, с. 91].

У травні 1920 р. до державного українського університету “завітав Головний отаман армії УНР Симон Петлюра, якому студентство та громадянство зробили щирі овації, чим задемонстрували свою відданість ідеї боротьби за незалежну УНР”. З його появою, незважаючи на важкі наслідки північного “господарювання” поляків на Кам’яничині, “знову віджили надії на відновлення самостійної української держави у формі УНР”. Проте ці надії, на жаль, не здійснилися, бо вже в липні 1920 р. знову повернулися більшовики. Лише

після звільнення армією УНР у вересні частини Поділля, університет зміг “відновити свою працю при своїй національній владі” [7, с. 91], а П.Покутський став студентом університету. Він склав іспит з української мови та вніс “номінальну оплату” за навчання у сумі “50 чи 75 крб. за півріччя”, “яка не відіграла жодної ролі в бюджеті університету”, адже “за ці гроші можна було купити тоді не більше, ніж 2-3 фунти хліба” [7, с. 92]. В листопаді 1920 р. українське військо було змушене відступити і університет знову опинився під більшовицькою владою [7, с. 91].

Розкриваючи деякі аспекти навчального процесу в університеті, П.Покутський зауважує, що “на всіх факультетах не було багато студентів, порівнюючи мало було їх на сільськогосподарському факультеті”. Тому студенти, більшість яких, за незначним винятком, були українці, у т.ч. “декілька студентів з Галичини, більшість яких студіювала гуманістичні дисципліни”, досить швидко познайомилися і “стали жити однією родиною”. Ці “перші місяці в університеті належать до найкращих спогадів мого життя” – згадує П.Покутський [7, с. 92].

Професори, серед яких М.Герашенко (декан сільськогосподарського факультету), М.Хведорів (математика, механіка), П.Бучинський (зоологія), Н.Гаморак (ботаніка, фітопатологія), А.Малиновський (фізика), О.Полонський (хімія), Т.Геринович (економічна географія України), І.Олійник (загальне хліборобство, організація сільськогосподарських підприємств), В.Храневич (ентомологія, кормові рослини, меліорація), М.Баєр (геодезія, землеустрій, пізніше ректор), М.Бернадський (мікробіологія), знали усіх студентів персонально. Всі вони після листопада 1920 р. залишилися в Кам’янці-Подільському і продовжували працювати. Разом з урядом УНР виїхали за кордон: Б.Іваницький (лісоводство), М.Вікул (хімія), Л.Білецький (літературознавство) та інші [7, с. 92].

Лекції на першому і частково на другому курсах слухали українською мовою “разом із студентами природничого відділу фізико-математичного факультету з таких основних дисциплін: фізика, хімія, зоологія та ботаніка”. Зважаючи на те, що лекції відбувалися в різних місцях, розміщених як правило на віддалі більше одного кілометра, для студентів, завжди було великою проблемою, як на ці лекції не спізнитися, адже в місті “не було трамваїв чи інших засобів сполучення”. Часто студентам доводилося “марафонським бігом” добиратися з вулиці Лагерної на Високу, де був розміщений природничий факультет університету [7, с. 92]. Проте, не зважаючи на це, рівень лекцій “був на належній висоті”, хоча на лабораторних заняттях студенти “були на початку тільки спостерігачами, бо всі “препарати” приготувляли асистенти та лаборанти”, лише згодом їх допустили до самостійних занять. Через брак українських підручників, професори видавали свої лекції різними способами, так “Анатомія рослин” і “Морфологія і систематика рослин” Н.Гаморака були видруковані в університетській друкарні. Крім того, студенти користувалися німецькими, польськими і російськими, підручниками [7, с. 93].

Кам'янець-Подільський державний український університет як науковий осередок відродженої української держави зазнав з перших днів свого існування аж до кінця 1920 р. різних змін, що “відповідали несприятливій долі наших визвольних змагань 1917–1921 рр.”. Проте, не зважаючи на всі перипетії, університет завжди був “осередком науки і ніколи не втрачав свого національного обличчя”, чим і “відрізнявся від інших університетів на Україні, де ще досить міцно панувала стара атмосфера” [7, с. 89]. Згідно з рішенням колегії Укрголовпрофосвіти від 26 лютого 1921 р., при реорганізації університету було організовано два самостійних навчальних заклади: інститут народної освіти і сільськогосподарський інститут на базі сільськогосподарського факультету, що був першим вищим закладом аграрної освіти на Поділлі [16]. За період існування факультету, функціонувало 13 кафедр, було зроблено вагомі кроки для створення власної наукової, навчальної, методичної і дослідної бази з метою підготовки спеціалістів сільського господарства Поділля [6, с. 6]. Наукова і освітня діяльність факультету мала величезне значення для створення самостійного сільськогосподарського інституту, адже майже весь викладацький склад факультету перейшов у нововідкритий інститут [16].

Осінній набір студентів у 1921 р. відбувався вже за “новим положенням”, тобто “головне значення мало соціальне походження кандидата, а не його знання”, що призвело до збільшення кількості партійців у сільськогосподарському інституті, яких до того часу майже не було. Більшість нових студентів була розміщена в гуртожитках, а старшокурсники “залишилися в приватних квартирах, дуже пристойних як на тодішні умови”. Водночас радянська влада створила “досить поважну матеріальну базу” для сільськогосподарського інституту, передавши йому будинки колишньої духовної семінарії, архієрейський хугір з грунтами на захід від міста, свічкову фабрику з землею, декілька млинів, а на ділянці перед будинком інституту “закладено “дослідні поля” для різних кафедр” [7, с. 94].

У навчальному 1921–1922 рр. для обох вищих навчальних закладів був призначений політичний комісар Сава Чалий (псевдонім), “який почав заводити нові порядки”. При цьому П.Покутський пише, що “на початку місцева радянська влада формально мала обличчя українське і жадних репресій щодо викладавчої мови не застосовувала”. Комісар Сава Чалий, що до свого призначення учителював на Ямпільщині і навіть “брав участь в українських повстанських загонах”, перейшовши на сторону “переможців” “аж із шкіри вилазив, щоб довести свою відданість комуністичній партії і радянській владі”. “Його перші кроки, – згадує П.Покутський, – були спрямовані на розклад студентства, щоб прищепити йому нові форми “трудового принципу”. З ініціативи комісара було “організовано колектив із студентів та професорів, і всі включилися у “виробничий процес”: студенти та професори були поділені на групи, яким приділено окремі ділянки землі, де вирощувалися передусім овочеві культури. Вся продукція мала йти на покращення харчування, яке в той час було дуже мізерне. Щоб пообідати в студентській їдальні, треба було

бути на списку працюючих і працювати на полі”. При цьому варто зауважити, що спільна “праця на полі дуже зблизила професорів та студентів у їхній прихованій опозиції до “нових порядків”, а також сприяла тому, що видатні професори М.Хведорів і М.Безбородько, передавали при цьому студентам “найновіші агрономічні знання” [7, с. 93]. Політкомісару С.Чалому “допомогали в його діяльності деякі “безпартійні”, яких студенти і викладачі “зне-навиділи, бо вони були більш “ортодоксальні”, ніж він сам” [7, с. 94].

У тому ж навчальному році в інституті значно збільшився склад професорів, зокрема прибули такі нові сили: М.Безбородько (мінералогія), О.Красовський (грунтознавство, гідрологія), С.Городецький (спеціальне хліборобство, дослідна справа), Є.Шашевський (політекономія), С.Плюйко (спеціальна зоотехніка), О.Мельник (загальна зоотехніка), О.Городецький (сільськогосподарська технологія), Волощун (садівництво, городництво), Дудолькевич (статистика). Також збільшився склад асистентів і лаборантів [7, с. 94].

На жаль, бракувало сільськогосподарських машин, тому всі роботи виконувалися кіньми. В 1922 р. в інституті не було навіть сівалки для посіву конюшини та інших трав, тому довелося шукати “фахівця”, який умів би руками рівномірно розсіяти трави. Проте ентузіазм та молодеча завзятість студентів та викладачів “допомогали долати всілякі перешкоди”, адже внаслідок часткої зміни фронтів у 1919–1920 рр. майже все устаткування тодішнього сільськогосподарського факультету університету вивезли більшовики чи поляки [7, с. 94-95].

На навчальний процес сильно впливала відсутність власної друкарні, адже існуюча в місті друкарня Свято-Троїцького братства “була націоналізована і тому майже цілковито не працювала”. Щоб вийти із такого скрутного становища, професор Т.Гериневич, який підготував до друку “Курс економічної географії України”, разом із студентами “із скупих харчових приділів склав невеликий “видавничий фонд” для того, щоб “заохотити” механіка та складачів скласти текст книжки”. Але не було “електричного струму, щоб пустити в рух друкарську машину”, тому “приробити корби, щоб руками крутити колесо, яке приводило в рух машину”. Професор і студенти “приносили звідкись грубий папір, механік встановлював машину з матрицею на 16 сторінок друку”, студенти крутили корбу, Т.Гериневич “власними руками змащував матрицю друкарською фарбою, а я [П.Покутський – Авт.] підсовував аркуші чистого паперу у друкарський стан”. Таким способом удалося надрукувати 200-300 аркушів. Згодом за допомогою адміністрації ІНО-СГП було закінчено друкування першої частини підручника [7, с. 95].

П.Покутський в своїх спогадах звертає увагу на те, що в навчальних програмах сільськогосподарського інституту “досить багато часу було відведено на екскурсії” в яких брали участь “ботаніки, зоологи, ентомологи, географи, історики, археологи, геологи та інші адепти науки”. Це були, – стверджує автор, – “надзвичайно цікаві мандрівки, які значно поширювали коло наших знань”, адже “крім наукового значення, екскурсії знайомили нас з чарівними околицями

цями Кам'яця”. Екскурсії проводили професори та асистенти інституту – М.Безбородько, Н.Гаморак, Т.Геринович, П.Клепатський, Є.Сіцінський, В.Храневич та інші. Студенти з великим зацікавленням слухали розповіді історика про Кармелюкову схованку в лісі біля Шатави і про самого Кармелюка, геолог розкривав “історію постання пасма “Товтрів”, тих коралових утворень, які надають своєрідного кольору цій частині Поділля”, цікавими були лекції географа про поверхню та краєвид краю [7, с. 96].

В 1922 р. в інститут було призначено окремого політичного комісара – студента Парфена Коренева, що походить з Таврії. Особливих неприємностей студентам він не робив, але почалися репресії проти професорського складу. Так, в цей час був заарештований професор І.Олійник, у 1923 р. його звільнили і він продовжував працю в інституті, але в 1924 р. знову заарештували, і про його подальшу долю нічого не відомо. В 1923 р. був заарештований ректор інституту професор М.Баєр і тільки завдяки втручанню голови окружного виконавчого комітету А.Буценка його звільнили. Цього ж року політичним комісаром інституту став галичанин Кіндрат, “імені якого я вже не пам’ятаю”, – пише П.Покутський [7, с. 96]. Серед студентів набору 1918–1920 рр. було “досить багато активних учасників визвольних змагань; але ніхто не робив доносів на них. Лише після того, як ДПУ збільшило кількість своїх “інформаторів” з-поміж партійців та комсомольців”, почалися репресії. Було “заарештовано тоді багато осіб, і декого з них розстріляно. Частина студентів робила спроби перейти кордон і продовжити навчання в Українській господарській академії в Подєбрадах, декому з них це вдалося, але “більшість була затримана в Польщі і повернута назад в УРСР” [7, с. 97].

У 1923 р. студенти сільськогосподарського інституту вперше поїхали на практику в радгоспи, зокрема в радгоспи Подільського тресту на Вінниччині [7, с. 98], де ціле літо вивчали природничі та історичні умови центрального Поділля. Зокрема, П.Покутський “встиг зібрати достатній матеріал, який мав лягти в основу при складенні організаційних планів для радгоспів”, а також “зібрав комплект шкідників сільськогосподарських культур”, “гербарій буряків та пошкоджень, викликаних бактерійними і грибовими хворобами”, “зразки ґрунтів, як окремих шарів ґрунту, так і цілих монолітів”. Така успішна праця практиканта сприяла тому, що значно зріс його престиж в інститутських колах і прийняли аспірантом науково-дослідної кафедри [7, с. 99].

Восени 1923 р. в інституті було відкрито “робітничий факультет” для підготовки до вступу в інститут “недостатньо освічених членів партії та комсомольців, людей, які мали “zasлуги” перед революцією”. З відкриттям робфаку різко змінилася атмосфера в інституті, адже робфаківці “принесли з собою не тільки отруту “класової боротьби”, але також спеціальну ворожість до студентів-“основників”, тобто до тих, що в перші роки вступили в інститут”. При цьому робфаківці були “на привілейованому становищі: вони діставали стипендії, мали свою власну кращу їдально”, “створили сильну партійну організацію, яка опанувала всі галузі інститутського життя”. У цей же час почалася

підготовка до т.зв. “соціально-академічної чистки” студентства, яка була проведена впродовж літа 1924 р., що призвело до втрати інститутом свого попереднього обличчя і він “ставав типовим “радянським вузом” [7, с. 99-100].

Влітку 1924 р. П.Покутський відбував практику в радгоспах Гніванської цукроварні, але у вересні отримав листа від одного із своїх приятелів про те, що П.Покутського “вичистили” з інституту як “соціально чужий елемент”. Перервавши практику, він повернувся в інститут, де йому видали довідку про складені іспити і, що “звільнений по соціально-академічній перевірці” за те, що “під час перебування в інституті “був пасивним” і пробував дістатися... в Європу”. П.Покутський, як і всі “вичищені” “мали право на оскарження до обласної комісії в справах чистки” яку очолював товариш Шекера, а потім до республіканської. Але звернутися до комісії, – як згадує автор, – “означає боротися без надії виграти і повернутися до інституту, щоб закінчити свою освіту. Програти означало йти в життя з печаттю “соціального ворога”. Комісія розглянувши звернення “вичищених” студентів нікого не відновила в правах студентів, але тільки декому, в т.ч. й автору спогадів, дала “право умовно залишитися студентом”. Більшість “вичищених” поїхали до Харкова, а дехто закінчив життя самогубством. Повернувшись до інституту “на правах умовних студентів”, “ми всі аж із шкіри вилазили, щоб якнайшвидше скласти решту іспитів та виконати приписані вправи і в той спосіб закінчити навчання в інституті”. Зима 1924–1925 рр. була дуже жахливою, адже “крім дуже інтенсивних студій, треба було якось прожити, бо як “соціально-ворожий елемент” ми були позбавлені будь-якої допомоги з боку інституту”. В серпні 1925 р. П.Покутський закінчив інститут і “виїхав на працю” [7, с. 100].

Впродовж 1924–1925 рр. було заарештовано таких професорів, як В.Храчевич, Н.Гаморак, С.Плюйко та інші. Зокрема, про арешт професора Ф.Панасюка П.Покутський довідався від його дружини, яка спершу повідомила його, що професор “хворий”, а через деякий час з іншого місця інші повідомили, що “його забрали” й заслали без права повертатися в Україну [7, с. 101].

В 1927 р. П.Покутський приїхав до Кам’янка-Подільського, щоб відвідати своїх друзів, які залишилися працювати в інституті. “Атмосфера там була ще гіршою, – згадує він, – інститут було поділено на два відділи – фітотехнічний і зоотехнічний”, фактично це “був початок ліквідації інституту”. Невдовзі зоотехнічний перенесли до Херсону, а фітотехнічний – до Житомира [7, с. 100].

Автор спогадів описує окремі аспекти взаємовідносин студентів з Українською Автокефальною Православною Церквою: не приховували своїх симпатій до УАПЦ і “всією громадою підписувалися під проханням до окрвиконкому в справі передачі міського собору УАПЦ. Завдяки їхній організованості та їхньому терпеливому собору передано в руки українців”. Багато студентів і професорів, серед них М.Васильківський і С.Сіцінський, були членами Кирило-Методіївського братства, брали активну участь у житті УАПЦ, поширювали мережу її парафій в околицях Кам’янка-Подільського, масово відвідували богослужіння, брали участь у релігійних дискусіях і у висвяченні 4 червня

1924 р. єпископа Йосипа Оксіюка, професора Кам'янець-Подільського ІНО, на єпископа Лубенського та Миргородського [7, с. 97].

Згадує П.Покутський і “про теплі стосунки студентів з театром під керівництвом Гната Юри, який у той час гастролював” у Кам'янці-Подільському. Цей “молодий колектив ентузіастів українського театрального мистецтва” мав у своєму репертуарі українські і європейські п'єси, зокрема п'єси “Чорна Пантера і Білий Ведмідь” В.Винниченка та “Украдене щастя” І.Франка [7, с. 97]. Зважаючи на те, що студент Олекса Губа був особисто знайомий з Г.Юрою, це сприяло тому, що студенти мали змогу відвідувати театр за зниженими цінами. Студенти “всі були зачаровані грою акторів і “заочно” закохані в молодих акторок – в Ужвій, Блакитну та інших”, а “студентки в більшості закохалися в Бучму”. Добрі взаємовідносини студентів та акторів театру стали підставою для влаштування спільної прогулянки до Панівецького лісу, де студентки, більшість яких походила з міста та його околиць, “наготували при допомозі своїх матерів багато доброї як на той час їжі”, а хлопці-студенти придбати для “пікніка” досить вина та пива. “Пікнік” відбувся на весні, коли все навколо розцвіло та зазеленіло, і як гарно було студентам та акторам на лісових галявинах, все ж треба було вечором повертатися до Кам'янця. “Які ж то були неповоротно щасливі дні!” – згадує П.Покутський. [7, с. 98].

У 1938 р. П.Покутському випала нагода знову побувати в Кам'янці-Подільському, що був тоді “прикордонною зоною”. “Я, – згадує автор, – “з великим боєм відвідав ті місця, де колись були СГІ та ІНО”, де замість “бурхливого юнацького студентського життя”, “залишилися тільки “мертві місця”, де із “спеціальних середніх шкіл залишилася тільки акушерська школа”. Кам'янець-Подільський перетворився “у відстале, провінційне прикордонне містечко”, з безлюдними вулицями без “майже жодного руху...” [7, с. 101].

Наприкінці спогадів, П.Покутський подає “декілька слів про “стару гвардію”, тобто про тих студентів, які вступили в 1919–1921 рр. в університет, а закінчили вже сільськогосподарський інститут, адже вони, на його думку, “були піонерами молодого сільськогосподарської високої школи, які мусли завойовувати в житті авторитет та визнання для себе і для своєї “альма матер”, їхнє становище різнилося від тих студентів, що кінчали старі, традиційні високі школи”. Досить швидко “значна частина їх вибилася на чоловічі місця в різних галузях праці” [7, с. 101].

Серед них значними науковцями та викладачами стали: В.Ардатьєв (ур. с.Ісаківці, доцент кафедри городництва та садівництва інституту, опісля науковий співробітник Української академії наук, ботанік), Ф.Панасюк (ур. с.Закутне, біля Гусятини, здібний ботанік та фітопатолог, доцент інституту, репресований), П.Лехнович (науковий співробітник Ленінградського інституту рослинництва і член редакції журналу “Природа”), В.Силенко (науковий співробітник Всесоюзного інституту кормів, Москва), В.Громик (з Бессарабії, відомий селекціонер бобових культур, науковий співробітник Ленінградського інституту рослинництва та Московського інституту консервної промисло-

вості), Ю.Медведів (науковий спіробітник у галузі фізіології рослин, Ленінград), М.Білошицький (ур. Кам'янець-Подільського, професор, завідувач кафедри городництва закритого ґрунту сільськогосподарської академії ім. Тімірязєва, Москва), Л.Лисенко (викладач Кам'янець-Подільського сільськогосподарського технікуму), І.Процак Іван (лектор вищих курсів в Одесі), А.Гутникевич (з Галичини, викладач сільськогосподарського технікумі на Запоріжжі), Корчинський (з Поділля, лектор Херсонського сільськогосподарського інституту), Наливайко (доцент Житомирського сільськогосподарського інституту) [7, с. 101-102].

У виробничій сфері себе проявили: В.Гарбар (з Поділля, головний агроном Кавказького овцетресту), Д.Філонєць (з Полтавщини, головний агроном Господарсоюзу, репресований в 1937 р.), О.Чуприна (з Бессарабії, головний агроном цукрового комбінату Подільського цукротресту, в 1942–1943 рр. директор Шатавського цукрозаводу), О.Дзєндзюк (з Чернігівщини, головний агроном комбінату цукротресту). При цьому варто “відзначити, що ті, хто під час Другої світової війни емігрували на Захід”, як правило “спрямовували свій шлях через Кам'янець, де 15-18 років тому вони були студентами СГІ. І там наприкінці 1943 р. вони зустрілися, щоб згадати своє студентське минуле” [7, с. 102].

П.Покутський, описуючи історію сільськогосподарського інституту, вказує, що й досі він не може забути “ті приємні, хоч дуже важкі часи, коли ми, студенти і професори, ділили, як одна родина, всі труднощі життя. Не знаю, чи багато учасників ще залишилися при житті, але ті, хто ще живе, можуть краще, ніж я, розповісти про наші юнацькі пориви, якими ми долали жорстку дійсність перших років радянської влади” [7, с. 95-96].

Список використаних джерел:

1. Бахмат, М. Подільський державний аграрно-технічний університет / Микола Бахмат, Михайло Алещенко. – Кам'янець-Подільський, 2005. – 100 с.
2. Подільський державний аграрно-технічний університет: Хронологія подій. Документи / О. С. Каденюк, М. І. Алещенко, В. А. Нестеренко та ін. – Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2009. – 100 с.
3. Алещенко, М. І. Сільськогосподарський факультет при Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1919–1920 рр.) / М. І. Алещенко, В. А. Нестеренко // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових статей. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2004. – Т. 4. – С. 31-40.
4. Алещенко, М. І. Подільська державна аграрно-технічна академія. Монографія / М. І. Алещенко. – Кам'янець-Подільський; Тернопіль: Лілея, 2004. – 172 с.
5. Алещенко, М. І. Репресовані викладачі Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту / М. І. Алещенко, В. А. Нестеренко // Освіта, наука і культура на Поділлі: 36 наук, праць. – Кам'янець-Подільський, 2002. – Т. 2. – С. 205-210.
6. Завальнюк, О. М. Сільськогосподарський факультет Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1921 рр.): дослідження, документи, матеріали / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Абетка

Нова, 2004. – 552 с.

7. Покутський, П. Кам'янець-Подільський сільськогосподарський інститут. Спогади / Павло Покутський // Сучасність. Література, мистецтво, суспільне життя (Мюнхен). – 1966. – Ч. 6 (66). – червень. – С. 89-102.

8. Величківський Микола // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki> (09.03.2013). – Назва з екрану.

9. Біда, М. Пам'яті проф. Миколи Величківського / М. Біда // Свобода (Нью-Йорк). – 1976. – Ч. 162. – 2 вересня. – С. 4.

10. Ювілей проф. Микола Величківського відзначено конференцією НТШ в Нью-Йорку // Свобода (Нью-Йорк). – 1965. – Ч. 118. – 24 червня. – С. 1.

11. Коваль, В. С. Величківський Микола / В. С. Коваль [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?l=ENU&verbvar=Velychkivskyj_M&abcvar (09.03.2013). – Назва з екрану.

12. Сліпушко, О. Повернення з забуття / Оксана Сліпушко // Свобода (Нью-Йорк). – 2003. – № 42. – 17 жовтня. – С. 19.

13. Величківський, М. Знищення сільськогосподарських науковців у Кам'янці-Подільському / Микола Величківський // Записки НТШ ім. Шевченка. Том CLXXIII (173). Збірник на пошану українських учених знищених большевицькою Москвою. – Париж; Чикаго: Накладом осередку праці НТШ в Чикаго, 1962. – С. 347-354.

14. В Записках НТШ появилася збірник на пошану українських учених знищених большевицькою Москвою // Свобода (Нью-Йорк). – 1963. – Ч. 229. – 5 грудня. – С. 1.

15. Хроніка. З українського життя у діяспорі // Визвольний шлях (Лондон). – 1964. – Кн. 2/193. – лютий. – С. 236.

16. Пашківська, О. А. Розвиток ґрунтознавства в Кам'янець-Подільському сільськогосподарському інституті в 20-х роках ХХ століття / Оксана Анатоліївна Пашківська // Історія науки і біографістика. Електронне наукове фахове видання. – 2010. – № 2. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2010-2/10_pashkivska.pdf (24.03.2013). – Назва з екрану.

Summary

On the basis of not well-known remembrances of the former student of Kamyanets-Podilskiy Agricultural Institute Pavlo Pokutskiy who published them in 1966 in Munich (Germany) some aspects of the history of creation and activity of Kamyanets-Podilskiy state Ukrainian University in 1918–1921 are disclosed in the article. The aspects of the history of creation and collapse of Kamyanets-Podilskiy Agricultural Institute in 1920–1934 are also observed.

Key words: remembrances, student, state Ukrainian University, Agricultural Institute, Pavlo Pokutskiy, Kamyanets-Podilskiy, 1920–1934-ies.

Одержано 17 квітня 2013 року